

BYGHERRERAPPORT

TAK 1266 Sømosen

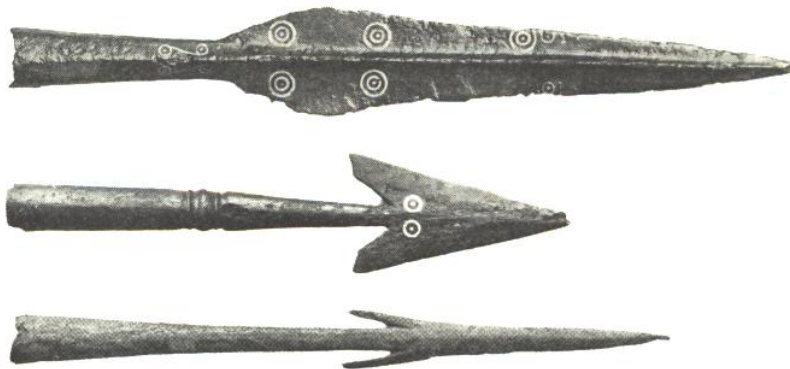
Arkæologisk prøveundersøgelse

Spor af fortidig aktivitet – gruber og grav?

Yngre Bronzealder/Ældre Jernalder? Ca. 1000 f. Kr. – 200 e. Kr.

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	2
Resumé	2
Undersøgelsens forhistorie	2
Undersøgelsens resultater	2
Sammenfatning og konklusion.....	4
Perspektiver og videre undersøgelser.....	5
Udgravningens data	5
Udgravningsmetode	4
Litteraturliste.....	5
Tidstavle.....	6

Eksempler på typer af spydspidser fra yngre romersk jernalder ca. 200-400 e. Kr.. Fra Brøndsted 1960.
Syv spydspidser fra perioden fandtes i 1871 i selve Sømosen ved Ballerup. Flere offerfund kan gemme sig i mosen.

Indledning

Nærværende rapport dækker den arkæologiske prøveudgravning der blev påbegyndt fredag d. 3/6 og afsluttedes onsdag d. 22/6 2005. Prøveudgravningen blev finansieret af bygherren, Københavns Amt. Det af Kulturarvsstyrelsens godkendte budget lød på 230.770,00 kr. Kroppedal – Museum for Astronomi-Nyere Tid-Arkæologi var ansvarlig for undersøgelsen. Originaldokumentation og oldsager opbevares efter undersøgelsens afslutning på Museet.

Vejret var almindelig dansk sommervej, fra 12-20 + grader C, let skyet, dog fortrinsvis solrigt, ofte blæsende, få dage med regn. Det skarpe sollys både hængte iagttagelser og udtørrede den lede aførmede overflade. Daglig leder var cand. mag. Birgitte Borby Hansen, assisteret på skift af de arkæologistuderende Gerd Ravnholt, Mette Kjelstrup samt Anne Therese Monrad, alle fra Saxo Institutet, Kbh.'s Universitet. Museumstekniker Allan Larsen stod for opmålingen med GPS. Maskinfører Hans Christensen, eget firma, stod for aførningen med 20 t gravemaskine Daewoo 220 på larvefodder, med 2 meter rabatskovl. Der blev ikke fotograferet på prøvegravningen.

Kontaktperson

Bjørn Tejmers, Københavns Amt, Stationsparken, Glostrup.

Formidling

Tirsdag d. 21/6 og onsdag d. 22/6 deltog et historisk interesseret hold med børn og unge mennesker sammen med Jette Hoffmeyer fra Herlev Egnsmuseum, Gl. Klausdalsbrovej 543, Herlev. Holdet udgravede flere gruber under tilsyn af arkæologistuderende André Matthissen. De fandt dog ingenting, hvorfor interessen aftog i løbet af andendagen.

Resumé

Det byggemodnede areal på ca. 10 ha ved Sømosen i Ballerup var med sine plateauer og skråninger topografisk meget lovende m.h.t. spor af fortidsminder. Arealet blev systematisk prøvegravet, med trækning af 22 grøfter; i 3 tilfælde blev der udvidet til mindre felter på hhv. 400, 700 og 800 m². Der fremkom dog særdeles få og spredte anlæg. I alt registreredes 64 mere eller mindre sikre anlæg, ca. 51 gruber og kun 13 stolpelignende nedgravninger. Ingen stolpelignende anlæg kunne samles i nogen erkendbar konstruktion. Kun ét lille sodet anlæg indeholdt genstande i form af et knust lerkar og stumper af hvidbrændte ben, evt. en human brandgrav, hvorfor de brændte ben kræver nærmere analyse. Lokaltiteten viste sig at være dels særdeles nedpløjet, dels fyldt med mange opfyldte vådhuller og lavninger. Begge dele kan være faktorer der begrunder de manglende fortidsminder. Dog viser de ældre opsamlede genstande samt de få fund fra indeværende undersøgelse at man har færdes i området i oldtiden. Mosen kunne anvendes til fiskeri og rituel deponering. Gravlæggelse har evt. også fundet sted i dens nærhed. Den mulige grav kan dateres indenfor sen yngre bronzealder eller ældre jernalder (ca. 600 f. Kr. – 200 e. Kr.).

Undersøgelsens forhistorie

Københavns Amt ønsker at bebygge et ca. 10 ha stort tidligere dyrket, nu braklagt, område ned til Sømosen i Ballerup. På arealet foran mosen er der tidligere opsamlet flækker, tværpile og flækkeblok fra en periode af ældre stenalder (ca. 5200 – 4000 f. Kr.) (sb. 21), ligesom der er fundet en fragmenteret hvæssesten fra oldtiden (sb. 22). Endelig er der i 1871 ved tørvegravning i selve mosen fundet syv spydspidser af jern fra yngre romersk jernalder (ca. 200 – 400 e. Kr.), ligesom der er opsamlet adskillige genstande af træ fra mosen ved tørvegravning under 2. Verdenskrig (sb. 11). Topografisk ville lokaliteten være velegnet til oldtidsbosættelser, dels på de mange plateauer samt på sydvendte skråninger, ligesom nærheden til mosen og brugen af denne som offermose påviste aktiviteter i oldtiden. Der blev derfor efter aftale med Københavns Amt foranstaltet en omfattende prøvegravning af hele området.

Undersøgelsens resultater**Søgegrøfterne**

Der fremkom særdeles få og spredte anlæg i søgegrøfterne og på de 3 mindre felter. I alt registreredes 64 mere eller mindre sikre gravede anlæg. Alle stolpelignende anlæg undersøgte, hvilke var få, omtrent 13. Omtrent 60 mere eller mindre amorfe eller større rundede diffuse fyldskifter blev ikke nærmere undersøgt eller nummereret. Omtrent 25 undersøgte allerede nummererede anlæg kunne efterfølgende udgå af

nummerlisten som værende recente anlæg, muldrester, stenspor o.l.. Der var en større mængde ældre dræn på området, i alle de mange muldopfyldte lavninger.

Felterne

Ved grøft 7,8 og 12 fremkom flere stolpelignende anlæg, hvorfor der blev udvidet til 3 mindre felter. Dog måtte fyldskifterne på felt 7 efter nærmere undersøgelse udgå som ikke værende anlæg. På felt 8 kunne enkelte stolper ikke indgå i en nogen sikker konstruktion. På felt 12 kunne 7 spredte stolper ligeledes ikke indgå i nogen sikker konstruktion.

Ingen af disse spredte anlæg kunne således samles i nogen overbevisende strukturer. De fleste anlæg udgjordes således af mere eller mindre amorfe gruber samt bundrester af enkelte kogestensgruber.

De få fortidsminder – mulige årsager

Det blev undervejs i afrømningen klart, at lokaliteten er særdeles nedpløjet, med brede pløjesor i undergrunden. Også på de ”gode” plateauer samt sydvendte skråninger var undergrunden kraftigt forstyrret af nedpløjning. Dette kan være en stærkt medvirkende faktor til at evt. oldtidsanlæg er bortpløjet. Dog indikerer manglen på fortidsminder også at der måske ikke har været nogen udbredt bosættelse på arealet. Der burde således have været flere opløjede genstande i pløjelaget. Påvisningen af de mange opfyldte drænedde lavninger viser også, at området oprindeligt må have været meget vådt, præget af mange vådhuller. Dette kan være en anden faktor der har hæmmet trangen til bosættelse i området. Dog viser de ældre opsamlede genstande samt de få fund fra indeværende undersøgelse at man har færdes i området i oldtiden, sandsynligvis i forbindelse med anvendelse af mosen til fiskeri og rituel deponering, evt. gravlæggelse i dens nærhed.

Grøft 1

2 fyldskifter, 1 dræn.

Grøft 2

7 fyldskifter, 2 undersøgte gruber. 7 dræn.

Grøft 3

19 fyldskifter, 4 undersøgte gruber. 10 dræn.

Grøft 4

10 fyldskifter, 5 undersøgte gruber. 17 dræn.

Grøft 5

11 fyldskifter, 4 undersøgte gruber. 21 dræn.

Grøft 6

8 fyldskifter. 10 dræn.

Grøft 7

13 fyldskifter. 5 dræn.

Felt 7

Udvidelse på ca. 18x22,5 meter, ca. 400 m², omtrent midtvejs på grøft 7, beliggende på lille plateau. Der fremkom 5 små tætliggende stolpelignende fyldskifter, der dog efterfølgende alle måtte udgå som ikke værende anlæg. De resterende fyldskifter på feltet bestod af 12 spredte mere eller mindre amorfe fyldskifter, hvoraf 8 kunne betegnes som gruber.

Grøft 8

16 fyldskifter. 12 dræn.

Felt 8

Udvidelse på ca. 31x22 meter, ca. 700 m², i den sydvestlige ende af grøft 8, på sydvestvendt skrånning. 26 fremkomne fyldskifter, 17 undersøgte fyldskifter. 4 af disse kunne udgøre stolpespor, de 3 (30,31,32) beliggende på en tilnærmelsesvis NØ-SV række, dog med stor afstand, ca. 4 meter. De skønnes derfor ikke at udgøre nogen sikker konstruktion. Ud fra deres ringe bevarede dybde på 12-14 cm kan øvrige anlæg dog være bortpløjede. Omkring anlæggene ses flere spredte mere eller mindre amorfe gruber.

Grøft 9

10 fyldskifter, 1 undersøgt grube. 5 dræn. Ved prøvegennemgravning af lavning med opfyldt vådhul pibler vand frem fra kildevæld i 80 cm's dybde, ligesom der ses mørke søsedimenter i de nederste lag. Samme forhold ses i flere af de tilstødende grøfter.

Grøft 10

6 fyldskifter, 3 undersøgte gruber. 4 dræn.

Grøft 11

13 fyldskifter, 5 dræn.

Grøft 12

3 fyldskifter, 4 dræn.

Felt 12

Udvidelse på ca. 25x32 meter, ca. 800 m², i den nordøstlige del af grøft 12, på lille plateau. 24 fremkomne fyldskifter, 11 undersøgte fyldskifter. 7 af disse kunne udgøre stolpespor (52-55,58,60,61), 20-34 cm i diameter og 6-26 cm dybe. De kunne dog ikke samles i nogen sikker erkendtbar konstruktion men lå i et spredt mønster, omgivet af mere eller mindre spredte amorfe gruber.

Grøft 13

6 fyldskifter, 1 undersøgt stolpe? 4 dræn.

Grøft 14

5 fyldskifter, 1 undersøgt grube. 2 dræn.

Grøft 15

9 fyldskifter, 2 undersøgte gruber. 4 dræn.

Grøft 16

6 fyldskifter, 1 dræn.

Grøft 17

6 fyldskifter, 1 dræn.

Grøft 18

4 fyldskifter, 1 dræn.

Grøft 19

2 fyldskifter, 2 undersøgte gruber, den ene en brandgrav?? (71).

Grøft 20

2 fyldskifter, 1 undersøgt grube. 1 dræn.

Grøft 21

2 fyldskifter, 1 undersøgt stolpe? 1 dræn.

Grøft 22

1 dræn.

Fund fra området

Under prøvegravningen blev der opsamlet enkelte grove flintafslag samt en flintflække, alle fra pløjemulden. Det er karakteristisk at der ikke blev iagttaget flere opløjede genstande end disse få flintafslag. Der fandtes kun genstande i én af de undersøgte gruber. Et egentligt fund blev gjort i en lille sodet trækulsholdig grube i grøft 19, anlæg 71, hvorfra der blev opsamlet skår af et lerkar samt en håndfuld små stykker hvidbrændte ben. En analyse af benene vil vise om der er tale om en kremeret begravelse. En efterundersøgelse omkring gruben med en minigraver gav ikke yderligere mulige gravfund. Den mulige grav ligger på arealet tættest på mosen.

Skikken med at kremere de døde begynder at blive fremherskende fra starten af yngre bronzealder (ca. 1000 f. Kr.). I begyndelsen renses de brændte ben omhyggeligt og lægges dem ned i en urne sammen med gravgaver, men fra slutningen af perioden ca. 600 f. Kr. lægges man alle ligbålsresterne ned i en simpel grube i jorden, hvorfor de brændte ben findes sammen med trækul og itubrændte lerkar og evt. rester af brændte gravgaver. Fra starten af ældre romersk jernalder ca. Kr.f. vender jordfæsteskikken tilbage, sideløbende med brandgravsskikken, der fortsætter i mange variationer helt op i vikingetiden. Den mulige brandgrav her fra Sømosen må ud fra sin udformning med ligbålsrester og lerkarskår placeres nærmere indenfor sen yngre bronzealder eller ældre jernalder, ca. 600 f. Kr. – 200 e. Kr.

Rekonstrueret eksempel på ligbrænding i tidligste jernalder ca. 500 f.Kr. Den døde brændes sammen med gravgaver som f.eks. lerkar, smykker og personlige ejendele. Efter brændingen skræbes resterne, trækul, de brændte ben og itubrændte gravgaver, sammen, og lægges i en lille gravet grube. Tegning fra Klindt Jensen 1957.

Sammenfatning og konklusion

Der blev foretaget en omfattende og systematisk prøvegravning af det samlede byggemodnede areal på ca. 10 ha. Der blev trukket 22 grøfter og i 3 tilfælde blev der udvidet til mindre felter på hhv. 400, 700 og 800 m², ved mindre samlinger af stolpelignende fyldskifter og gruber. Ingen af disse kunne dog samles i nogen erkendbar konstruktion, ligesom flere ved nærmere undersøgelse udgik som ikke værende forhistoriske anlæg. Der fremkom generelt særdeles få og spredte anlæg i søgegrøfterne. I alt registreredes 64 mere eller mindre sikre anlæg, ca. 51 gruber og kun 13 stolpelignende nedgravninger.

Fra pløjemulden blev der opsamlet spredte flintafslag. I de undersøgte anlæg fandtes ingen genstande, bortset fra ét (anlæg 71). Dette indeholdt dele af et knust lerkar og stumper af hvidbrændte ben, liggende i en lille nedgravning med en samling trækul og brændte stenskærver. Der kunne være tale om en human brandgrav, hvorfor de brændte ben kræver nærmere analyse.

Lokaliteten er særdeles nedpløjet, med brede pløjesor i undergrunden, også på ”gode” plateauer samt sydvendte skråninger. Nedpløjning kan være en stærkt medvirkende faktor til at evt. oldtidsanlæg mangler. Påvisningen af de mange opfyldte vådhuller og lavninger kan være en anden faktor der begrunder de manglende fortidsminder; vådt terræn kan have hæmmet trangen til udbredt bosættelse i området. Dog viser de ældre opsamlede genstande samt de få fund og anlæg fra indeværende undersøgelse at man har færdedes i området i oldtiden. Mosen kunne anvendes til fiskeri og rituel deponering. Gravlæggelse har evt. også fundet sted i dens nærhed.

Perspektiver og videre undersøgelser

Prøveundersøgelsen af det store areal på 10 ha gav således ingen direkte spor af fortidig bosættelse, hvilket dels må skyldes den kraftige nedpløjning, dels det fortidige landskab, som har været præget af mange små og større vådhuller, søer og mosehuller; alt dette er drænet bort i nyere tid, hvilket ses ved de mange dræn på arealet. Fundene fra 18- og 1900-tallet fra området lige foran mosen og selve mosen viser dog, sammen med de spredte nedpløjede spor på hele arealet, at man fortsat skal være opmærksom på fortidsminder, især ved anlægsarbejder i mosens kant samt ude på selve moseområdet. Der kan fortsat dukke fortidsminder op i form af f.eks. udsnit af ældre stenalder, moseofre fra bronze- og jernalder o.l.

Udgravningens data

Ansvarsmuseum: Kroppedal – Museum for Astronomi-Nyere Tid-Arkæologi.

J. nr. TAK 1266

Kulturarvstyrelsens j. nr. FOR

Stednr.: 020201 – mgl.

Sogn: Ballerup

Herred: Smørum

Amt: København

Ansvarlig leder: Afdelingsleder Ditlev L. Mahler og museumsinspektør Anne B. Hansen

Daglig leder: cand. mag., arkæolog Birgitte Borby Hansen, Roskilde.

Udgravningsmetode

Der blev trukket i alt 22 NØ-SV orienterede søgegrøfter med 15 meters mellemrum, udlagt med målebånd og kompas. Grøfterne 2 og 7 er delt i 2 hhv. 3 sekvenser p.g.a. vådområde, påtruffet betonbrønd o.l. Der blev udvidet til 3 egentlige felter ved grøft 7, 8 og 12, ligesom der blev gravet ca. 20 mindre udvidelser i grøfterne, hvor det skønnedes relevant. Ved små stolpelignende anlæg er der konsekvent udvidet for om muligt at afdække bebyggelsesspor. Muldjorden blev afkrævet med gravemaskine og deponeret langs felternes kanter. Fremkomne anlæg blev løbende trukket op med skovlens kant og afmærket med træpinde til løbende opmåling med GPS. Alle stolpehulslignende anlæg samt andre signifikante anlæg blev snittet med spade, afrenset med ske, beskrevet og registreret på tegneplast, snittegninger i 1:20. Recente anlæg, muldrester o.l. er ikke registreret og er slettet fra den endelige oversigtsplan.

Litteraturliste

Jensen, Jørgen: Danmarks Oldid. Gyldendal.

For beretningen

Juli 2005

Cand. mag. Birgitte Borby Hansen

Tidstavle

TIDSTAVLE

Periode	Underperiode	Kalenderår f./e. Kr.
Middelalder	Senmiddelalder	— 1536
	Højmiddelalder	— 1400
	Tidlig middelalder	— 1200
	Vikingetid	— 1050
Jernalder	Germansk jernalder	— 775
	Romersk jernalder	— 375
	Føromersk jernalder	Kr. fødsel
		— 500
Bronzealder	Yngre bronzealder	— 1100
	Ældre bronzealder	— 1700
	Sen-neolitisk tid	— 2400
Bondestenalder	Enkeltgravstid	— 2800
	Mellem-neolitisk tid	— 3200
	Tidlig-neolitisk tid	— 3900
Jæger- samlerstenalder	Ertebøllekultur	— 5400
	Kongemosekultur	— 6800
	Maglemosekultur	— 9000
Ældste stenalder / Palæolitikum	Ahrensburgkultur	— 10000
	Brommekultur	— 11500
	Federmesserkultur	— 12000
	Hamburgkultur	